MONITOR

Na R. P. 1773.
Nro: LXIX.
Dnia 28. Sierpnia.

O uszczęśliwieniu Polski. Rozdział XII.

Filozofia w ostatnich wiekach nie była znana tylko przez Naukę Logiki, Fizyki y Metafizyki, nie czyniąc wzmianki o moralney Nauce, ktora cale zaniedbana była, à dawnieyszemi laty przed wszystkiemi pierwsze mieysce trzymała. Przyzwoita iest mowić tu o nich, uważaiąc ie względem przynoszenia pożytkow dla dobra powszechnego. Logika

gika nie tylko ieſt pożyteczna, ale nawet potrzebna tak dalece, że nie wziąwſzy dobrych oney początkow nie można ſobie obiecywać dobrego mowienia y ſądzenia o rzeczy wielkiey lub małey w iakieykolwiek bądź ſztuce lub umieiętności. Jeſt to nieiako klucz y naczynie potrzebne do wſzelkiego ſądzenia, iakie czyniemy, ponieważ cała Ich moc zawiſła na uſtanowieniu dobrych maxym y prawideł pewnych, aby umieć wnieſienie uczynić ſprawiedliwe, oraz uczynić rożnicę ſzczerego Sofizmu od Propozycyi prawdziwych, rozeznać przyczyny y ſkutki, początki rzeczy y onych rozmaite związki, poſtrzegać błędy uprzedzenia, przeſądy cudze y własne, roztrząſaiąc ieżeli to cośmy prawdziwym ſądzili bez uwagi, ieſt takim w ſamey rzeczy, rożnicę czynić między tym co ieſt pewnego, à tym co tylko do prawdy podobnego, mie-

dzy

dzy prawdą à wątpliwością, dobrocią złością, pięknym y ſzpetnym, ſprawiedliwym y nieſłuſznym, ile ieſt możności człowiekowi, ktorego rozum ieſt w tak ciasnych granicach obarczony. Trzeba ieſzcze nauczyć ſię, aby umieć wątpić według okoliczności roſtropnie, nie wpadaiąc ani w zdanie Akademikow, ani w głupſtwo Sceptykow. Podobnież ieſt wielką pomocą, umieć doſkonale formę Syllogizmu, poznać moc onego y wiedzieć iak używać wſzelkich innych gatunkow Argumentacyi, pod warunkiem tym, żeby nie utęſkniać ludzi żawikłaniem w mowie, *Maioris*, *minoris* y *Konſequencyi*. Dla rezonowania dobrego potrzeba tak umieć poznawać z gruntu moc Syllogizmu y Entymematow, ażeby kſztałtu onych nie dać doſtrzedz w żadney materyi. W dyſpucie tylko można zażywać Syllogizmow w ich formie, iednym ſłowem Logika artificyalna powinna ſłużyć do wydoſko-

ſkonalenia Logiki naturalney, bez ktorey daremnieby ſię kto uczył, à przynaymniey nie umiałby użyć oświecenia y wiadomości drugiego.

Biegłe wieku przeſzłego y teraźnieyſzego dowcipy wyświadczyły nam znaczną uſługę, wyprowadzaiąc Logikę ze ſzkoł y z ambon, gdzie była dawniey odeſłana, nauczyli ią, aby ſię pokazywała na Pałacach Pańſkich w zgromadzeniach mieyſkich y między proſtym ludem, z tym nad to pożytkiem, że złączona będąc z wiadomością doświadczoną namietności ludzkich, ſłuży do pokazania wielości błędow y paralogizmow, ktore codziennie popełnione bywaią, y oraz iakim ſpoſobem tyle baiek poczytaliśmy za prawdy, y czyniemy fałſzywe rozſądzania, ſprzeciwiaiące ſię nam ſamym y nie przynoſzące zaſzczytu naſzemu rozſądkowi. Nie można wyrazić, iaką ſą pomocą ro-

zumowi prawidła Logiki, do czynienia ſprawiedliwych uwag nad wſzelkiemi rzeczami, nie zatrzymuiąc ſię nad powierzchownością, ale gruntem onych, tyle ile ſię zgadzaią z rozumem; y nie maſz w nich ciemności tak, iako ſię dzieie w wynalezieniu tylu przyrodzonych rzeczy, á bardziey ieſzcze nadprzyrodzonych. Pewna rzecz ieſt, iż po miedzy przymiotami naypotrzebnieyſzemi człowiekowi, nayznacznieyſzy ieſt, umieć rezonować przyzwoicie, y ſądzić o rzeczach dokładnie, poniewaź ta doſkonałość ieſt wielce pożyteczna nie tylko w prywatnym życiu y w obchodzeniu ſię zwyczaynym dla zachowania ſię od nieſzczęśliwości y błędow bez liczby, ale ieſzcze w Towarzyſtwie y nawet w politycznym Rządzie, à gdy Logika tyle daie pomocy do nauczenia ſię rozſądzać gruntownie y ſprawiedliwie we wſzyſtkich okolicznościach, ieſt zatymz po-

potrzebą y dobrem powſzechnym, aby Iey uczono, à ci wſzyſcy ktorzy ſię chcą uczciwie na świecie pokazać, aby brali oney Naukę. Mamy dobrą Logikę wytłumaczoną po Polſku, przez ktorą można zrozumieć, bez Nauczyciela nawet, tę pierwſzą część Filozofii.

Metafizyka ieſt umieiętność ſzacowna y bardzo pożyteczna dla tych, ktorzy chcą zabawiać ſię rozmyślaniem głębokim, wynoſząc ſię nad to wſzyſtko cokolwiek materya ma widocznego, à nade wſzyſtko ile można o iſtności Boga o doſkonałościach Boſkich, o duchowności y nieśmiertelności Duſzy, tych dwoch punktach bardzo potrzebnych, do wiedzenia na całe naſze życie. Prawda ieſt że nie zbywa na Kſiążkach z ktorych Pospolſtwo może ſię łatwo y doſtatecznie nauczyć, o tych dwoch nie zawodnych prawdach. Nie potrzeba iednak dla tego udawać ſię do onych ſubtelności metafizycznych, przez ktore mało oſob doyść może kreſu; y w tych naukach iakie przedſiębiorą y w wizerunkach, ktore ſobie ſtawiaią, nie mniey także nie przyzwoita rzecz wycieńczać nad to myśl własną. Widziano takowych Metafizykow, że tak daleko z ſwoim zachwyceniem y zdaniem zaszli, iż zniknęli w obłokach, y rozproſzyli po Kſięgach ſwoich albo niebeśpieczne powieści, alba zdania

nia do snow podobne. Względem tych ktorzy się chcą uczyć Teologii albo pisać o początkach spraw ludzkich, nie mogą się obeyść bez metafizyki, y powinni nawet dociec taiemnic oney nayskrytszych. Nie trzeba się przecie zabawiać fraszkami, y zarzutami subtelnemi, ktore się na nic nie przydadzą. Czas iest drogi, à byłaby to utrata uczyć się rzeczy nie pożytecznych.

Fizyka iest to nauka ktora nieskończenie pomaga do dobra powszechnego, mowię o Fizyce doświadczaiącey, nie Fizyce generalney, ktora pisze o pierwszych początkach rzeczy na świecie znayduiących się. Jest to nie płodne Pole dla dobra powszechnego, z ktorego żadnego albo bardzo mało zbiera pożytku. Należałoby iak może bydź naymniey łożyć czasu na nauczenie się rozmaitych Systematow, ktore ułożyli Filozofowie tak dawnieysi iako y teraźnieysi. Niektore są to tylko walczeniem w słowach, ktore zasadzaią się na szczerym domyśle.

Niech ieden daie tę atomom godność, że są początkami rzeczy, to iest ciałkami tak złączonemi, iż się rozdzielić nie mogą, drugi okrzyknie że kożde ciało iest nieskończenie podzielne; mowmy toż samo o sprzeczkach y zdaniach rozmaitych o wichrach (*tourbillons*) y czczości. Są to utarczki ustawiczne, w ktorych nigdy nie można widzieć, z ktorey strony zwycięstwo, bo wiele iest ciemności w tey części Filozofii. Plato y Arystoteles byli Panami wydaney bitwy przez wiele wiekow, w ostat-

nich

nich latach Gaſſendyſtowie y Kartezyuſzowie ſądzili, że ich zpędzili z placu, ale w pośrzodku ich zwycięſtwa, Newtonowie, Leybniczowie, Wolfiuſzowie, &c. Wſzyſcy waleczni woiownicy, przeciwko nim powſtali y mogą ſię ſpodziewać, że ich podobny iak drugich los oczekuie, à wieleż ieſzcze Pałacow na powietrzu nie wymyślaią codziennie Filozofowie?

Ale kiedy zaczyna ſię wchodzić w Fizykę partykularną, ktora mowi o żywiołach, ziemi, wody, powietrza, ognia y światła, à potym, o nieſkończoney liczbie ciał niebieſkich y ziemſkich ożywionych y nie ożywionych, zdaie ſię człowiekowi że ſię przed nim otwiera wielka Kſięga, à ieżeli umie iey dobrze używać może odnieść wielkie pożytki. Pierwſza rzecz ieſt uważać, à nade wſzyſtko w złożeniu człowieka, w własnościach y rożności źwierząt ſzczepow, ziol y kruſzcow, ieſtność Sprawcy nieſkończenie mądrego y wſzechmocnego. Druga ieſt, że nauka przyrodzonych rzeczy, kiedy ſię kto do niey przykłada w myśli docieczenia y wynalezienia drog ſkrytych y taiemnych w dziełach Boſkich, może bydź wielką pomocą do umieiętności Lekarſkiey, Rolnictwa, Gospodarſtwa, Zeglugi, handlu y ogolnie wſzyſtkich ſztuk, potrzeb y wygod życia. Szczęśliwe miaſta Paryż, Londyn, Berlin, Petersburg, &c. że u ſiebie maią tak pożyteczne uſtanowienia, to ieſt Akademie umieiętności, ktorych celem ieſt wſzyſtkie te dobra y pożytki przynoſić. Zyczemy aby y WARSZAWA poſiadła w czaſie podobne ſzczęście.

Reſzta o Fizyce w naſtępuiącym Monitorze.